

DIN LEXICUL SCRIERILOR LUI DOSOFTEI

Dintre scrierile mitropolitului Dosoftei, *Dicționarul limbii române*¹ a utilizat ca sursă *Psaltirea în versuri* (1673)², *Viața și petrecerea sfinților*³ și, doar indirect, *Molitvenicul* (1681), prin studiul lui D. Pușchilă⁴. Interesante pentru varietatea lexicului și vechimea atestărilor unor cuvinte sunt, de asemenea, *Parimiile preste an* (1683). Vom prezenta, în cele ce urmează, cuvinte, variante, sensuri și contexte din *Molitvnic de-nțales* și din *Parimii*, spre completarea informațiilor existente în *Dicționarul limbii române*, din părțile tipărite, precum și din cea în curs de elaborare la Cluj-Napoca (litera U). Unele cuvinte din aceste lucrări au intrat în DA fiind preluate din *Etymologicum Magnum Romaniae*⁵ (de exemplu *aburel*, *adevărătate*, *ascultoi*) sau din alte surse.

Cuvinte neregistrate în DA / DLR⁶

adunăciune s.f. „faptul de a fi adunat, adunare”: *Una putêrea, una adunăciunea, una închinăciunea Sv[i]nței Troițe* (PAR. 127^v/2). Derivat: *aduna* + suf. *-ăciune*.

amuție s.f. „muțenie”: *Atunce să deșertă amuțiaia cătră certare, iară acmu să-noiaște împreunărea graiului, cătră spăseniia sufletelor noastre* (PAR. 105^v/21). Derivat: *amuți* + suf. *-ie*.

¹ *Dicționarul limbii române* (DA), literele A – L (Lojnică), București, 1913 – 1949; *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, literele M – Ț și U (ms.), București, Editura Academiei Române, 1965 – 1994.

² Dosoftei, mitropolitul Moldovei (1671 – 1686), *Psaltirea în versuri*, publicată de pe manuscrisul original și de pe edițiunea de la 1673 de prof. I. Bianu, București, 1887.

³ Mitropolitul Dosoftei, *Viața și petrecerea sfinților*, Iași, 1682.

⁴ D. Pușchilă, *Molitvenicul lui Dosoftei*, București, 1914.

⁵ B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, tomul I – III, București, 1887 – 1893.

⁶ Marea majoritate a acestor cuvinte, ale căror atestări le-am furnizat pentru TDRG² în cadrul colaborării la această lucrare, au fost înregistrate acolo; nu revenim asupra lor decât în câteva situații, pe care le vom menționa.

apoșá vb. I. t r a n z. „a umple de apă”: *Loviș piatră în pustie și curseră ape și pârao apoșară* (MOLIT. 13^v/13). Format de la *apos*. Cf. *apătoșa*, în DOSOFTEI, P. V.² 1 141.

blăznicí vb. IV. i n t r a n z. „a se înșela; a se lăsa ispitit”: *Greșit-am, fărădelége făcut-am, ș-am blăznicit. Greșit-am, nedereptate făcut-am, ș-am stângăcit* (MOLIT. 104^v/26). Cf. rom. *blăzni*, slavonul *blazniti*.

bogorodícina s.f. „imn de slavă pentru Născătoarea de Dumnezeu”: *Să să știe că de astădz nice măcenicină, nice bogorodicină [...] să cântă* (PAR. 28^v/10). Din slavonul *bogorodičnŭ* (adj.) „al Maicii Domnului”.

bogoslŏvnic s.m. „propovăduitor, teolog” (sinonim învechit *bogoslov*): *Preuț obârșește, necărturăreț înțălepciune au învățat, păscari bogoslovnici arată* (PAR. 102^v/18). Derivat: *bogoslovie* + suf. *-nic*.

bogovídnic s.m. „văzător de Dumnezeu”: *Cătră naltul ceriului d[u]mn[e]dzăiesc suit, bogovídnicilor slava ta trimițând* (PAR. 105^v/24). Cf. adj. slavon *bogovídnicŭ*.

căpîn s.m. „mărăcine”: *Nepârlită de foc în Sinai, [...] căpinul pre Dumndăzđu au arătat* (PAR. 120^v/13). Din slavonul *kopina*.

cercătăre s.f. „vizită făcută cuiva pentru a-l pedepsi”: *Voi aduce rēle asupra lăcuitarilor [...] în anul cercătării lor* (PAR. 45^v/26). Este un deverbial de la *cercăta*, verb pe care DA îl înregistrează ca aparținând cuvintelor create de mitropolitul Dosoftei, anume de la *a cerceta* prin contaminare cu *a căta*.

covás subst. „aluat”; (f i g.): *Curățat dară vechiul covas, ca să fiț novă frământătură* (PAR. 49^v/22). Din slavonul *kvasŭ* „aluat, drojdii”; cf. magh. *kovász*. Vezi și *covașă* (DA, TDRG²).

covăsét subst. „aluat de plămădă, drojdii”: *Fraților, mic covăsăț toată frământătura covăsēște* (PAR. 49^v/21). Derivat de la *covas* + suf. *-eț*.

dessemăná vb. I. i n t r a n z. „a nu fi la fel, a nu semăna, a diferi”: *Acēea iș dessămăna cu multul decăt fierile dentăi, și coarne avea dzēce* (PAR. decembrie 23^v/6). Derivat: pref. *des-* + *semăna*; în *Vulgata*: *dissimilis autem erat ceteris bestiis*.

dezvălătuci vb. IV. t r a n z. „a desfășura (un sul)”: *Mână întinsă spre mine, și-ntr-însă vălătuc de hârtie, și o dezvălătuci* (PAR. 35^v/17). Formație parasintetică: pref. *dez-* + *vălătuc*.

dumnezeiátec, **-ă** adj. „dumnezeiesc”: *Fire [...] prea dumnedzăiatecă, în tine ne-am botedzat* (PAR. 67^v/15). Derivat: *Dumnezeu* + suf. *-atec*. Cuvânt înregistrat în TDRG².

dumnezeitŏr s.m. „cel care este glorificat, adorat ca Dumnezeu”: *D[u]mn[e]dzăitŏriul tuturor blagoslovit eșt* (PAR. 119^v/19). Derivat: [în]*dumnezei* + suf. *-itor*. Cuvânt menționat în TDRG² s. v. *dumnezeiatec*.

fumăgăi vb. IV. r e f l. „a se preface în fum”: *Cela ce să atinge de măguri, și să fumăgăiesc[...]. Cela ce să-mbracă în lumină ca-ntr-o cămêșe* (MOLIT. 48^v/4). Derivat de la *fumăgău* (= *fumegai*); D. Pușchilă propune derivarea de la **fumăgai* (MOL. 69).

gond subst. „geamă”: *Nu dvoriiia nime lui Iosif când să cunoștea frațâlor săi, și slobodzi gond cu plâns* (PAR. 22^v/7). Cf. gr. (ò) γóοσ, ac. γóον.

gonénie s.f. „prigonire”: *Vor porni iarăș gonenie asupra direpților* (PAR. 134^v/7). Derivat: *goni* (cf. sensul 3° în DA) + suf. *-enie*.

înfățărare s.f. „faptul de a da aparența unui personaj; prozopopee”: *Aici aduce cuvintele Isaiei poeticul și face un fêli oarecare de înfățărare* (PAR. 87^v/15). Derivat parasintetic: pref. *în-* + *față* (cf. *fățări*), calc după gr. προζωποποιέω (πρόζωπον „față, figură; persoană” + ποιέω „a crea, a face”).

însălășlui vb. IV. t r a n z. „a pune să sălășluiască înăuntru”: *D[u]mn[e]dzău cuvântul pre tot mai marele preacurată casă a celui de o putere și de o fință actiu însălășluieste a duhului lucoare* (PAR. 13^v/3). Derivat: pref. *în-* + *sălăș*; în DA se face o trimitere la *sălășlui*, unde nu mai este lucrat, întrucât în DLR s-a renunțat la tehnica redactării cuvintelor în „cuiburi”.

învârtucioșă vb. I. r e f l. „a deveni puternic, a se întări”: *Audzât păgîn obârșeniile pământului, vârtucioșii învînțiți-vă, că dară iarăș de vă veț învârtucioșă și iarăș învînțiți veț fi* (PAR. decembrie 30^v/23). Formație parasintetică: pref. *în-* + *vârtucios*.

învierét, -eăță adj. „învietor”: *Să te proslăvim Preasv[â]nta Ficioară și pruncă fire-mvierață* (PAR. 125^v/25). Derivat: *învia* + suf. *-ăreț*.

învoitură s.f. „învoire”: *Cu de-a lăcomiilor strămbătăt chipuri și a învoiturii noastre ceii strămbe* (MOLIT. 118^v/24). Derivat: *învoi* + suf. *-itură*.

lemnșél s.n. „lemn mic”: *Acolo o femêie văduo culegea lemnșele* (PAR. 57^v/9). Derivat: *lemnș* + suf. *-el*.

lúcă s.f. „lumină”: *Fugi-va sorelui raza și a stêlelor șireaguri, a tot ceriu lucră s-a rumpe* (PAR. 130^v/16). Din lat. *lux, lucis*.

malachí vb. IV. r e f l. „a practica onania”: *Cu mirosul de-au aulmat spre păcat sau cu pipăit de s-au malachit* (MOLIT. 76^v/3). Cf. rom. *malachie* și vb. gr. μαλακίζω. D. Pușchilă îl consideră împrumut din slavonă (MOL. 81), dar în DLR subst. *malahie* are un etimon grecesc.

mâniac s.m. „scamator” lipsește din DLR, în schimb este înregistrat în TDRG², cu atestări tot din Dosoftei (*Viețile sfinților*), la care adăugăm: *Mâniaci, nebunii, bețivii, fărâncătorii vor fi la cinste* (PAR. 133^v/5); vezi în TDRG² și etimologia.

mântuitornic, -ă adj. „mântuitor”: *Giuru-te pre mântuitornica patimă a D[o]mn[u]lui nostru I[isu]s H[risto]s* (MOLIT. 48^v/11). Derivat: *mântuitor* +

suf. *-nic*. Cf. și MOL. 65.

mîiaș s.m. „comandant, conducător al unei mii de oameni”: *I-am pusu-i [...] să obladuiască preste voi: mîiaș și sutari și cindzăcêri și vâtaș pre dzăci* (PAR. decembrie 26¹/1). Derivat: *mie* + suf. *-aș*. În TDRG² cuvântul este redactat pe baza unor atestări din *Codicele voronețean*.

mlătî vb. IV. t r a n z. „a îmblăti”: *Ghedeon, fiul lui Ioas, mlătîia grău într-are* (PAR. noiembrie 8^v/21). Din slavonul *mlatiti*, cf. rom. *îmblăti*. Existența verbului cu forma neprefixată presupune și revizuirea etimologiei la substantivul *mlătîș*, care nu mai trebuie raportat la *îmblăti* (DLR) sau la slavonă (TDRG²), ci la verbul *mlăti*.

mortătec, **-ă** adj. „muritor”; (substantivat): *Prin chin, mortateca cu de nesticat o-mbracă frămsêțe* (PAR. 67^v/4). Derivat: *mort* + suf. *-atec*.

nărozîme s.f. „mulțime de norod, de oameni”: *Să rădicară de la Elim și veni toată nărozîme fiilor lui Izrail în pustîia Sim* (PAR. septembrie 3^v/5). Derivat: *nărod* + suf. *-ime*.

năspreală s.f. „faptul de a deveni mai aspru, mai greu de suportat”: *Va fi de umbră dzua [...] și de acoperemânt și de ascuns și de năspreală de ploaie* (PAR. *13^v/13). Derivat: *năspri* + suf. *-eală*.

nătări vb. IV. i n t r a n z. „a slăbi de puteri”: *Vor nătări și vor cădea* (PAR. *23^v/4). Derivat de la *netare*; cf. și *nătărie*.

necredăș s.m. „necredincios”: *Ritoricînd d[u]mn[e]dzăieștile măriri apostolii, a Duhului facere părea beție necredășilor* (PAR. 118^v/2). Derivat: pref. *ne-* + *crede* + suf. *-aș*.

nefătări vb. IV. i n t r a z. „a nu se preface, a fi sincer”: *Cine-i smerit, nefătărînd ca ipocriții* (PAR. 82^v/2). Derivat: pref. *ne-* + *fătări*.

negozós, **-oasă** adj. „fără murdărie, curat”; (f i g.): *Să mă priceștuesc de d[umne]dzăieșt și slăvite, negozoase și de viață făcătoare a tale taine* (MOLIT. 97^v/3). Derivat: pref. *ne-* + *gozos* (cuvânt neînregistrat în DA s. v. *goz*).

neosebît, **-ă** adj. „fără deosebire, la fel”: *Tot într-acêeaș putere tutetrêle fêțe, neosăbită firea și puterea și D[u]mn[e]dzăirea* (PAR. 118^v/8). Derivat: pref. *ne-* + *osebit*.

nepricepós, **-oasă** adj. „care nu are pricepere”: *Să nu gândiț dară nepricepoșii hâtrie și cei nedomoliț băgaț inemă* (PAR. noiembrie 9^v/19). Derivat: *nepricepa* (verb atestat tot la Dosoftei, cf. DLR) + suf. *-os*.

neputrigăios, **-oasă** adj. „care nu este putred, neputred”: *Lemn neputrigăios alêge teslariul* (PAR. 6^v/17). Derivat: pref. *ne-* + *putrigăios*.

nesămuît, **-ă** adj. „nenumărat”: *Preste cîsla nesămuîtelor stêle, preste arîna mării cu multul mai multul ț-am greșitu-ț* (MOLIT. 104^v/1). Derivat: pref. *ne-* + *sămuît* (participiul lui *a sămui* „a număra”, cf. și *sămălui*).

nevicleniciós, -oásă adj. „care nu înșeală”: *Lepădând dară toată răutatea și tot vicleșugul și ipocrisiile, [...] ca nește actmu născuț cuconaș cuvântărețul și nevicleniciosul lapte să doriț* (PAR. noiembrie 15[/]11). Derivat: pref. *ne-* + *vicleni* + suf. *-icios*.

neviclenít, -ă adj. (numai la Dosoftei) „care nu înșeală”: *Platoșe de putere, [...] pecête neviclenită, bucurie inimii, veselie vécinică* (MOLIT. 67[/]20). Derivat: *ne-* + *viclenít*. Înregistrat în TDRG² (după DOS. LIT.²).

nevrednicí vb. IV. t r a n z. „a considera nevrednic, a desconsidera”: *N-ai nevrednicit a întra și-mpreună a cina cu păcătoșii* (MOLIT. 94[/]4). Derivat de la *nevrednic*.

númeș, -ă adj. „renumit”: *Aceia era uriașii cei de veac, oamenii cei numeș* (PAR. *22[/]1). Derivat: *nume* + suf. *-eș*.

olocárpomă s.f. „ofrandă, jertfă”: *Iaca focul și lémnele, unde iaste oaia cea de olocarpomă?* (PAR. 58[/]15). Din gr. *όλοκάρπομα*.

osmoglásniță s.f. „octoih”: *De astădz nice măcenicină, [...] nice osmoglasniță să cântă* (PAR. 28[/]11). De la *osmoglasnic*, cu schimbare de sufix.

otāvós, -oásă adj. (despre terenuri) „cu otavă”, p. e x t. „înverzit”: *și-l așadză la loc luminat, la loc otāvos, la loc de odihnă, unde au lipsit durêrea* (MOLIT. 133[/]17). Derivat: *otavă* + suf. *-os*. Cf. și MOL. 65; înregistrat în TDRG².

paraclít subst. „Sfântul Duh”: *Lumina veni a Paraclitul și lumea au luminat* (PAR. 105[/]10). Din gr. *παράκλητος*.

pard s.m. „leopard”: *Pardul împreună va odihni cu iedul* (PAR. decembrie 28[/]3). Din gr. (ó) *πάρδος*.

păgânăți vb. IV. i n t r a n z. „a face fapte de păgân; a păcătui”: *Greșit-am, fărălêge făcut-am, păgânătit-am* (MOLIT. 83[/]20); *Carii greșesc spre mine păgânătesc într-ale lor s[u]flete* (PAR. *27[/]3). Derivat regresiv de la *păgânăție*; D. Pușchilă îl derivă de la *păgânăitate* (MOL. 69).

pălăitor, -oăre adj. „care arde cu vălvătaie”: *Carâta lui – foc pălăitoriu, râu de foc cura de mergea pre denaintea lui* (PAR. decembrie 23[/]14). Derivat: *pălăi* + suf. *-itor*.

pândăresc, -ească adj. „de pândar”: *Părăsî-să-va flica Sionului ca coliba în vie și ca pătulul pândăresc în grădină* (PAR. *1[/]12). Derivat: *pândar* + suf. *-esc*.

pevg s.m. „pin”: *Slava Livanului la mine va veni, cu chiparis și pevg și cu chedru depreună* (PAR. septembrie 4[/]6). Din slavonul *pevgŭ*.

piatdeseátniță s.f. „Rusalii”, având sinonimul învechit *cincizeci*, rezultat prin traducerea cuvântului slavonesc (cf. MOL. 58; în DLR s. v. *rusalii* ca nume de sărbătoare nu sunt date sinonime): *Într-aceastaș dzî, duminica a opta de la*

Paște, Sv[â]nta Piatdeseatniță, adecă Cindzăcile, sârbăm (PAR. 116^v/8); și în forma *petideseatniță: De s-a tâmpla la văznesenie sau la petideseatniță* (PAR. martie 42^v/4). Din slavonul *petidesetnica*.

plăcătură s.f. „faptul de a plăcea; farmec fizic”: *Mincinoase plăcături și deșartă frâmsêță a femêie nu iaste întru tine* (PAR. 28^v/4). Derivat: *plăcea* + suf. *-ătură*.

plăzmătăreț, -eată s.m. și f. „creator, plâsmuitor”: *Începătură mie și stat, plăzmătăreața ta fu porunca, [...] din pământ trupul mi-ai plâzmuț* (MOLIT. 146^v/8). Derivat: *plâzmuț* (supinul lui *plâsmui*) + suf. *-ăreț*. Cf. și D. Pușchilă, care-l consideră derivat de la *plâsmui* cu suf. *-tăreț* (MOL. 64).

poruncitură s.f. „poruncă”: *Voi spori căile tale și porunciturile tale* (PAR. 70^v/9). Derivat: *porunci* + suf. *-itură*. Redactat în TDRG² pe baza respectivei atestări din Dosoftei.

postăți vb. IV. t r a n z. „a împărți în postate”: *Cela ce-au zădit cerul ș-au postătat munții cu tăbărciia* (MOLIT. 48^v/1). Derivat de la *postată*.

povățaș s.m. „povățuitor”: *Acela ș-a înțălepciunii povățaș iaste, și înțăleptălor îndireptătoriu* (PAR. noiembrie 11^v/12). Derivat: *povăță* + suf. *-aș*.

prăsițiune s.f. „ceea ce se prășește, ceea ce se naște”: *A firii noastre prășăciuni slobodzâș [...] cu nașterea ta* (MOLIT. 12^v/16). Derivat: *prăsi* + suf. *-ițiune*. La D. Pușchilă glosat „naștere” (MOL. 60).

preacurvăreată s.f. „femeie desfrănată”: *Voi fi martur rēpede asupra fărămacătoarelor și asupra preacurvărețelor* (PAR. august 55^v/13). Derivat: *preacurvi* + suf. *-ăreață*.

preființare s.f. „prezență”, sinonim (învechit, rar) *preființă* (DLR): *Iată că voiu spre d[u]m[ne]dzăiasca cuminecare, ziditoriul meu, să nu mă ard cu prăființarea. Că foc eșt, pre nevrēdnicii arzându-i* (MOLIT. 100^v/25). De la *preființa*.

prestihuri s.n. pl. „versuri puse înaintea unui text, stihuri-predoslovie”: *A lui Metafras prestihuri* (MOLIT. 102^v/22). Derivat: pref. *pre-* + *stihuri*.

rășflori vb. IV. r e f l. (despre flori) „a se scutura”; (f i g.): [Omul] *ca floarea ș-au rășflorit, ca fânul ș-au tăiat* (MOLIT. 149^v/7). Format de la *înflori*, prin schimbare de prefix, calc după slavonul *rascvjatiti*. Vezi și MOL. 67. Cuvântul este redactat în TDRG² pe baza aceleiași atestări. Cu sens identic, dar format cu alt prefix, la Eminescu apare verbul *a desflori* (intransitiv): *O dată numai maiul vieței înflorește – / La mine-a desflorit* (EMINESCU, O. IV, 14).

ritoricie s.f. „discurs de orator”: *Auziia pre înșii spuind cu alte streine limbi, precum Duhul le da lor [...], pre păgâni cătră credință vânară cêle d[u]mn[e]dzăieșt ritoriciie* (PAR. 104^v/15). Derivat: *ritoric[esc]* + suf. *-ie*.

roșitură s.f. „culoare roșie, roșeață”: *Roșitura hainelor lui* (PAR. 73^v/5).
Derivat: *roși* + suf. *-itură*.

samvică s.f. „un fel de harpă de formă triunghiulară”: *Veț audzi glasul de trâmbiță, de surlă și ceteră, samvică și psaltire, și de simfonie și de tot fêlul de muzică* (PAR. 62^v/1). Din gr. (ῥ) σαμβύκη, ης. Termen utilizat și în BIBLIA (1688) – Daniil, 3.5.

savec s.m. „numele unui arbust”: *Rădibând Avraam ochii săi, vădzu [...] un berbêce prins de coarne în tufă de savec* (PAR. 59^v/2). Din adj. slavon *savekovŭ*. În TDRG², ca adjectiv, „crescut în sălbăticie”, după un citat din BIBLIA (1688) – Geneza, 22.13.

sărbăratec, -ă adj. „de sărbătoare, sărbătoresc”: *Deadevăr sv[i]nșită, în tot sărbăratecă, această svobodnică noapte cu lucori* (PAR. 67^v/23). Derivat: *sărbare* (infinitivul lung al lui *sărba*) + suf. *-atec*; substantivul *serbare* este atestat, după DLR și TDRG², abia în sec. al XIX-lea.

sâmbruî vb. IV. r e f l. „a se întovărăși”: *Aceia carii la ucidere să sâmbruiesc adună șie vistiariu de răutate* (PAR. *3^v/13). Derivat: *sâmbră* + suf. *-ui*. În DLR există alte două derivate de la *sâmbră*, ambele regionale, *sâmbrăli* și *sâmbrălui*; în TDRG² aceeași atestare din Dosoftei este plasată s. v. *sâmbrălui*.

sămănăciune s.f. „asemănare”: *Și scoasă pământul buruiană de iarbă, sămănând sămânță pre rudă și pre sămănăciune* (PAR. *2^v/26). Derivat: *semăna* + suf. *-ăciune*.

sfărâmăciune s.f. „distrugere”: *Naintea sfărâmăciunii merge ocară. Iară mainte de cădere – mintea cea rea* (PAR. 11^v/22). Derivat: *sfărâma* + suf. *-ăciune*. Cf. și MOL. 60.

simțit s.n. „faptul de a simți; simț”: *Toate ale trupului acmu mădulari deșerte să văd, cèle ce dineaorea mișca, toate-s [...] moarte și fără sâmțat* (MOLIT. 149^v/13). De la *simți*. În TDRG² este cuprins în același articol cu adj. *simțit*, menționându-se că substantivul apărea în literatura veche.

singurăciune s.f. „faptul de a fi unul singur; unitate”: *S-arate trei stături a cinsti într-o sângurăciune de putere* (PAR. 120^v/9). Derivat: *singur* + suf. *-ăciune*.

singurățel adj. „singurel”: *Și prorocii tăi ucisără cu sabiia, și rămaș eu sângurățel* (PAR. iulie 52^v/12). Derivat: *singurat* (participiul lui *singura*) + suf. *-el*.

stihologhie s.f. „carte de cântece bisericesti”: *Citêște peasna 7 și 50 de la stihoghii sau la prorocul Daniil* (PAR. 92^v/10); *Aceasta o cântă poeticul, adecă tvorețul, făcătoriuul canoanelor, din cântecul lui Moisi, peasna cea dintăi de la stihoghii* (PAR. 76^v/6). Din gr.(ῥ) στιχολογία „recitare de versuri”.

străinicie s.f. „faptul de a sta printre străini; înstrăinare”: *Pentru o dzi a străinicii tale, îndoite ți le voi da* (PAR. 29^v/11); *Cu frica străinicii voastre vrême să petrêceț* (PAR. noiembrie 14^v/17). Derivat: *străinici* + suf. -ie.

stricământ s.n. „faptul de a se strica, de a se descompune”: *Plângeț neputredul în stricământ. Păsaț de strigaț ucenicilor lui* (PAR. 68^v/17). Derivat: *strica* + suf. -ământ.

subdá vb. I r e f l. „a se supune”: *Podobiia pre sine subdându-să* (PAR. noiembrie 15^v/20). Derivat: pref. *sub-* + *da*; cf. lat. *subdo*, *êre* „a pune sub...”. În *Vulgata*: *Sanctae mulieres, sapientes in Deo, ornabant se, subiectae propriis viris* (1 Petru 3.5).

sufărét, -eățã adj. „care suflă, suflător”: *Lăutoare curățãciune de păcate cu foc suflãreațã* (PAR. 86^v/13). Derivat: *sufla* + suf. -ățã.

suprãvenire s.f. „acțiunea de a veni deasupra; coborâre”: *Ca să ne luminãm cu luminãciune de cunoștințã și de bunã credințã prin suprãvenirea Sv[ântului D[u]h, D[o]mnul[u]i să ne rugãm* (MOLIT. 6^v/6). De la *suprãveni* (DLR). Cf. și MOL. 71. În TDRG² *suprãveni* și *suprãvenire* sunt plasate s. v. *supra*, ilustrând productivitatea prefixului.

surpãciune s.f. „faptul de a se surpa”: *A morțai prãznuim umorãciune, iadului surpãciune* (PAR. 67^v/19). Derivat: *surpa* + suf. -ãciune.

suslãudã vb. I t r a n z. „a preamãri, a slãvi”: *Suslãudãmu-ț strãluminatul faieș a fêții chip* (PAR. 72^v/6). Compus: *sus* + *lãuda*; cf. lat. *superlaudabilis* (în *Vulgata*).

știrbiciune s.f. „știrbitorã”; (f i g.): *În toate chipurile grijind să o aduci la întreg a cãderii aceiã știrbiciune* (MOLIT. 83^v/11). Derivat: *știrbi* + suf. -iciune. Cf. și MOL. 60.

totputêrníc adj. „atotputernic”; (și substantivat): *Omiubitoriule, totputêrnícule, preavêcinice împãrate* (MOLIT. 9^v/1); *D[u]mn[e]dzãule și pãrintele nostru, totputêrnícule* (MOLIT. 45^v/8); *Jeluid am jeluit pre D[o]mnul totputêrníc* (PAR. iulie 52^v/9). Compus: *tot* + *puternic*.

trelucorát, -ã adj. „cu trei lumini”; (f i g.) „cu trei ipostaze”: *Acea de o asêmene în putere nedespãrtãțã știind, preanțãleaptã trelucorată ființã slãvim* (PAR. 125^v/17); *Slãvim și cântãm acea sv[ântã trelucorată, cã-i în trei lucori, adecã trei staturi, ipostase* (PAR. 126^v/6). Compus: *trei* + **lucorat* (< *lucoare*), după slavonul *trisyjatlo*.

urnít, -ã adj. „izgonit”: *Voi mântui pre acea pãrãsãtã și pre acea urnitã oi priimi* (PAR. 29^v/22). De la *urni* cu sensul „a îndepãrta” (DOSOFTEI, P. V. 1 160).

Atestări vechi ale cuvintelor, ale sensurilor și ale variantelor⁷

adaosură s.f. (numai la Dosoftei) „adaos”: *Deci ce iaste prisne n-are mestecătură, nice adaosură* (PAR. 120¹/26). În DA după DOSOFTEI, V. S.

aripá vb. I. t r a n z. (învechit) „a da aripi; a înaripa”; (f i g.): *Nădăjduirea [...] spre a ta dragoste înfocată i-au aripat* (MOLIT. 145¹/2). În DA figurează ca atestări Barcianu și Bolintineanu.

astă vb. I. i n t r a n z. (numai la Dosoftei) „a sta înaintea cuiva”: *Și astătând Zahei, dzăsă cătră I[isu]s* (MOLIT. 69¹/12). În DA un singur citat la acest sens (din DOSOFTEI, V. S.).

azimioară s.f. „diminutiv al lui *azimă*”: *Să-mi faci mie de-acolea adzâmioară mică întâi* (PAR. iulie 48¹/26). Atestat în DA abia de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

betejie s.f. „rană, vătămătură” (sensul numai la Dosoftei): *Și-l scoaseră pre Daniil din groapă, și beteje nu s-au aflat pre dânsul* (PAR. decembrie 24¹/9). În TDRG² este citat DOSOFTEI, V. S.

blâdniță s.f. (numai la Dosoftei) „prostituată”: *Te întoarce, suflete, cătră pocăință, ca blâdnița strigând cu lacrimi: „D[oa]mne, miluiêște-mă”* (MOLIT. 20¹/8). Cuvântul apare și în DOSOFTEI, P. V. 1 142.

blestemățesc, -ească adj. (învechit, rar) „de om blestemat; mișelesc”: *Domnie blăstămățască* (PAR. 132¹/25). În TDRG² prima atestare este la Cantemir.

cinsteliște s.f. (numai la Dosoftei) „statuie, idol”: *Și dzăsă Daniil: „Iată-vă-s cinsteliștele voastre”* (PAR. decembrie 24¹/10). În TDRG² figurează ca singură atestare, în DA mai este citat DOSOFTEI, V. S. 71.

cinstitor, -oăre adj. (învechit) „care cinstește”: *Era omul acela fără prihană, drept, adevărat lui Dumnădzău cinstitoriu* (PAR. 32¹/6). În DA și TDRG² nu sunt atestări din scrierile lui Dosoftei.

cinzeceăr s.m. (numai la Dosoftei) „comandant peste cincizeci de oameni”: *I-am pusu-i pre înș să oblăduiască preste voi: miiăș și sutari și cindzăcêri* (PAR. decembrie 26¹/1). În TDRG² este unica atestare, în DA se citează un alt pasaj din *Parimii*, după GCR.

crâncená vb. I. t r a n z. „a înspăimânta”: *Închina-se-vor la urmele picioarelor tale toț ceia ce te crâncinară. Și numi-te-vei cetate D[o]mn[u]lui* (PAR. 50¹/3). În DA este numai reflexiv, cu atestări din sec. XIX – XX; în

⁷ Omitem acele cazuri, foarte numeroase, care au apărut ca prime atestări în TDRG² (vezi nota nr. 6), precum: *mâncăcios, obădat, obraznic, obštenie, opust, pătul, plămăditură, plăsmuire, a poncișa, ponegreală, pregetare, pricestuire, pulpar, răsunare, renaștere, singuratic, slobodnicie, a spicui, zamfir*.

TDRG² este lucrat s. v. *încrâncena*.

dimoneșc, -ească adj. „care aparține demonilor; demonic”: *Izgonire a toată nălucirea și facerea dimonească* (MOLIT. 151^r/9).

fugăr, -ă „care a fugit”; (f i g.): *Pricepură oamenii că de la fața D[o]mn[u]lui era fugariu* (PAR. 51^r/13).

găsélniță s.f. „molia albinelor”: *Voi întoarce de voi da voauă pentru ani ce-au mâncat lăcusta și cărăbușii și rugina și găsélnița* (PAR. 103^r/20). În DA numai atestări din sec. al XIX-lea, în TDRG² prima atestare este MS. IEUD.

găzdălu vb. IV. i n t r a n z. (învechit) „a poposi, a mânea (la cineva)”; (f i g.): *Omul ce rătăcește din calea învățaturii în ceată de ghiganț va găzdălu* (PAR. 20^r/7). În DA citate din DOSOFTEI, V. S.

gângav, -ă s. m. și f. „bâlbâit”: *Cu d[u]mn[e]dzăiască acoperit gângavul negură tâlcui de D[u]mn[e]dzău scrisa lêge* (PAR. 80^r/1). În DA și TDRG² nu sunt citate din Dosoftei.

gânj subst. „nuia răsucită (care se folosește ca frânghie)”: *Ț-ai gârjobi ca un gânj grumadzii tăi* (PAR. 21^r/14). Este prima atestare a cuvântului ca apelativ (cf. TDRG², unde prima reprezintă un nume propriu provenit din apelativ).

góniță s.f. (regional) „împreunare a animalelor”: *Acela luceafăr face tărie gonițelor, de să goneșc dobitoacele* (PAR. 123^r/23). În DA numai atestări din sec. al XIX-lea (pentru sensul respectiv o comunicare din Bran); în TDRG² citat ANON. CAR.

hâtrîe s.f. (învechit) „vicleșug”: *Izbăvêște-l de vicleanul și de toate hâtrîile lui* (MOLIT. 56^r/23). În DA este citat DOSOFTEI, V. S.

împleteci vb. IV. r e f l. „a se împiedica”: *De vei îmbla, nu ți s-or împleteci pașii* (PAR. *14^r/12). În DA la sensul respectiv numai citate din sec. al XIX-lea.

încujbát, -ă adj. (Mold.) „încovoiat”: *Încujbat arc a nuorilor* (PAR. decembrie 22^r/7).

înfierbázare s.f. (numai la Dosoftei) „înfierbântare”; (f i g.): *Învierbázarea pohtei strămută mîntea cea fără răutate* (PAR. septembrie 2^r/11).

înlegiuí vb. IV. „a întocmi o lege”: *Lêgea și poruncile carile am scris să le înlegiuiești lor* (PAR. august 52^r/4).

lântúg s.n. (Mold.) „lântișor”: *Nenumărata a ta milă cei de a iadului lanțuje înfășuraț vâdzându-o spre lumină grăbiia* (PAR. 66^r/10).

lăutór, -oáre adj. „care spală”; (f i g.): *Lăutoare curățaciune de păcate, cu foc suflăreață, priimiț a D[u]h[u]lui roauă* (PAR. 86^r/13); în TDRG² considerat substantiv feminin.

leșêște adv. (învechit) „în limba polonă”: *Și iatâ-le-s și leșêște* (PAR. 132^r/1).

lingăriciúne s.f. (numai la Dosoftei) „lingușire”: *Minciuna dărză a păgâneșt lingăriciuni* (PAR. 115^r/17). În TDRG² – un citat din DOSOFTEI, V. S.

lucrói, -oáie adj. (numai la Dosoftei) „care lucrează”: *Spre a ta lucroaie [...] mână așteptăm* (MOLIT. 119^v/7). În TDRG² atestări din DOSOFTEI, V. S. și PAR.

minciună vb. I. t r a n z. (= minciuni): *Omule a lui D[u]mn[e]dzău, nu minciuna pre șarba ta* (PAR. 60^v/14). În DLR verbul are indicația „regional”, varianta fiind atestată la PAȘCA, GL. și în BL XIV, 49.

muricios, -oasă adj. (numai la Dosoftei) „muritor”: *Atotputêrnicle D[umne]dzău și D[om]n[u]l milei, a rod muricios și nemuricios* (MOLIT. 113^v/1).

nălucință s.f. (numai la Dosoftei) „vrajă”: *De cătră toată drăceasca nălucință premenit* (MOLIT. 115^v/12). În DLR și TDRG² citate din DOSOFTEI, V. S.

năsliciune s.f. (numai la Dosoftei) „dorință, poftă”; vezi și *năslitură*: *Nu vei păți rușine de toate năsliciunile tale* (PAR. 56^v/13). În TDRG² – atestare din DOS. PS. SLAV. R.

năslitură s.f. (numai la Dosoftei) „dorință, poftă”: *Năsliturile înțeleptului [...] să să mântuiască* (PAR. 9^v/24). În DLR sunt citate din DOSOFTEI, V. S.

necorcit, -ă adj. „care nu este amestecat cu altceva; nealterat”: *Pravoslavnica ta lêge ferind necorcită* (PAR. III/10). Apare în DA s. v. *corci*, iar verbul, conform TDRG², este prima oară înregistrat la 1825.

necunoștință s.f. (în l o c. a d v.) în *necunoștință* = fără a ști. *Câte ț-am greșit [...] cu voie și fără voie, în cunoștință și-n necunoștință* (MOLIT. 99^v/23). În DA – s. v. *cunoaște*, din DLR și TDRG² lipsește.

necutezăt, -ă adj. (numai la Dosoftei) „modest, umil”: *Cădem cu zdrobită inemă, cu necutedzat obraz rugându-ne, izbăvire de greșeale să aflăm prin ruga ta* (PAR. noiembrie 20^v/4). Lipsește din DLR (în TDRG² – la DOS. LIT.²).

nedomolît, -ă adj. negativ al lui *domolit*: *Să gândiț nepricepoșii hâtrie și cei nedomoliț băgaț inemă* (PAR. noiembrie 9^v/19); în DLR prima atestare – CANTEMIR, IST.

nefiind s.n. (numai la Dosoftei) „neființă”: *Din nefiind le-au făcut D[u]mn[e]dzău în ființă* (PAR. 94^v/24). Lipsește din DLR (în TDRG² – o atestare din DOS. LIT.²).

neguriță s.f. (învechit și popular) diminutiv al lui *negură*: *O neguriță mititea, câtu-i o urmă bărbătească, suind din mare* (PAR. iulie 51^v/17). Atestat și în DOSOFTEI, V. S.

negurós, -oasă adj. „întunecat, mohorât”: *Nuăr neguros pre muntele lui Sinai* (PAR. 38^v/14). Este cea mai veche atestare a cuvântului (în TDRG² prima – BIBLIA 1688).

nemuriciós, -oásă adj. (numai la Dosoftei) „nemuritor”: *Rod [...] nemuricios* (MOLIT. 113^v/1).

nemuritorie s.f. (învechit, rar) „nemurire”: *Cela ce sânghur ai nemuritorie* (MOLIT. 108^v/18); *Nemuritorie tuturor ai dăruit, de om iubitoriule* (PAR. 84^v/5); *Nemuritorie iaste pomeana lui* (PAR. noiembrie 11^v/4). În DLR, în afară de DOSOFTEI, PS., există o atestare la MOLNAR.

nepărăsít adv. (învechit) „neîncetat, întruna”: *Nepărăsát mirându-să, slăviia* (PAR. 80^v/9). În DLR sunt atestări de la Coresi la Cantemir, inclusiv DOSOFTEI, V. S.

neputrezie s.f. (numai la Dosoftei) „însușirea de a nu putrezi”; (f i g.) „veșnicie,,: *Iertare greșélelor, [...] îmbrăcământ de neputredzâie, fântână de viață* (MOLIT. 54^v/23). În TDRG² este redactat după DOS. LIT.²; lipsește din DLR.

nerău, nereá adj. (învechit) „bun”: *Milostiv ești și de bine făcătoriu. Nerău priimitoriu tuturor ce-au făcut fărălegi* (MOLIT. 104^v/17). În DLR sunt citate din *Psaltirea scheiană*, Coresi și Ispirescu.

nesticăciós, -oásă adj. (învechit) „etern, veșnic”: *Spre moștenie nesticăcioasă și neimată și neveștedzătoare, ferit în certuri pentru noi* (PAR. iunie 45^v/2). În DLR și TDRG² – atestări din alte lucrări ale lui Dosoftei și din alți autori.

nezlobív, -ă adj. (învechit) „inocent, nevinovat”: *Eu, ca un miel nezlobiv dus de jărtvuit* (PAR. 45^v/11). În DLR sunt citate din Coresi și Ureche.

nodurós, -oásă adj. (despre lemne) „cu noduri”; (f i g.): *Cu direptate-s toate graiurile rostului mieu. Nemică nu-i într-înse sucit, nice noduros* (PAR. noiembrie 9^v/25). În DLR sunt atestări începând din sec. al XIX-lea; în TDRG² cea mai veche atestare – din 1785.

obrăznící vb. IV. r e f l. „a îndrăzni, a cúteza”: *La cuminecatul s[vi]nțitelor tale cum mă voi obrăznici, nedestoinicul?* (MOLIT. 92^v/12). Este prima atestare (în TDRG² citat Corbea); sensul respectiv apare în DLR întâi ca tranzitiv și intransitiv, iar ca reflexiv – abia la Costache Negruzzi.

oglindí vb. IV. r e f l. (învechit) „a privi, a se uita”: *Oglindindu-să dincoace și dincoala, nu vedea pre nime* (PAR. 35^v/14). Verbul slavonesc *ogľđati se* „a privi împrejur” este de asemenea reflexiv. În DLR sensul este numai tranzitiv.

oi interj. „vai”: *Și dzasă: „Oi, dară D[oa]mne! De au nu-s acéstea cuvintele méle, ce-am grăit încă până eram în pământul mieu* (PAR. 52^v/24); atestat prima oară la Mardarie.

omdrágoște s.f. (numai la Dosoftei) „dragoste pentru om”: *A ta omdragoste muriia* (PAR. 72^v/3).

păpădie s.f. (Bot.) „*Taraxacum officinalis*”: *Adzâme cu păpădii s-or mânca* (PAR. 51¹/1). Prima atestare în TDRG² este BIBLIA (1688).

păgânime s.f. „totalitatea păgânilor”: *Iaca, păgânimile carile nu te știu te vor chema* (MOLIT. 3¹/17). În TDRG² atestat la 1800 (Budai-Deleanu).

pângăritură s.f. „păcat”, (învechit) *pângăriciune*: *Naintea ta toate pângărituri am făcut* (MOLIT. 104¹/18). În DLR sunt numai surse regionale. Această atestare, menționată și în TDRG², modifică delimitarea ariei de circulație a cuvântului, restrânsă, conform DLR, la Oltenia și Muntenia.

persidesc, -ească adj. „persan”: *În cuptorul, avramieștii cuconi, în cel persidesc, [...] strigă* (MOLIT. 62¹/9). Este prima atestare; în DLR se citează numai ALEXANDRIA.

pleamnă s.f. „neam, seminție”: *Întoarce pentru șerbii tăi, pentru plemile moștenii tale, ca puțântel să moștenim muntele cel s[vâ]nt al tău* (PAR. octombrie 7¹/6). În DLR nu se cunoaște datarea unicei atestări a sensului vechi pentru *pleamnă*¹ (IORGA, S. D.); în TDRG², Dosoftei este citat la omonimul cuvântului (*pleamnă*² „pată, semn, aluniță pe piele”, DLR).

prosopoporian subst. (= *prozopopee*), probabil o greșală, în loc de *prosopopoian* (< gr. ἡ προσωποποιία, ας): *Aici aduce din cuvintele Isaiei poeticul și face un feli oarecare de înfățărare, prosopoporian* (PAR. 87¹/15). Cuvântul *prozopopee* este înregistrat pentru prima oară la 1798, în *Retorica* lui Ioan Molnar (cf. DLR).

retoric s.m. „retor”: *Apostolii era neînvățaț, de ritorică și limbi nu știusă, iară atunci să feaceră mai presus de toț retoricii* (PAR. 118¹/15). În DLR sunt citate numai dicționare (VALIAN, V. și DDRF).

samoglásnic s.n. (învechit) „cântec bisericesc în versuri care servește la crearea unor tropare izolate”: *Samoglasnice* (PAR. 104¹/18). Prima atestare din DLR este de la 1713; din TDRG² lipsește cuvântul.

scăldúș s.n. (= *scăldușă* „scăldătoare”): *Scălduș d[u]mn[e]dzăiesc de prăfacere* (PAR. 111¹/3). Cuvântul este atestat în DLR abia la 1862 (PONTBRIANT, D.); în TDRG² derivatul figurează la un loc cu baza lui, *scaldă*, și deci nu se poate deduce care dintre ele este utilizat de către Dosoftei.

singurél adj. diminutiv al lui *singur*: *Teascul călcatu-l-am sânгурel* (PAR. 73¹/11). În DLR diminutivul apare abia în scrierile Școlii Ardelene, iar în TDRG² este pus împreună cu baza.

stângăci vb. IV. i n t r a n z. „a șchiopăta”: *Greșit-am, nedereptate făcut-am, ș-am stângăcit. Greșit-am, strămbătate făcut-am, și m-am osândit* (MOLIT. 105¹/1); în MS. 45 apare de asemenea verbul *a stângăci* – aceasta fiind cea mai veche atestare (în MS. 4389 *a șchiopăta*). În TDRG² – o atestare din BIBLIA (1688). În DLR apare numai ca tranzitiv factitiv, tot după BIBLIA (1688),

verbul fiind, de fapt, în context, intransitiv; este deci o greșeală de interpretare în DLR (*Vulgata: ipse vero claudicabat pede*).

sugărel adj. „sugar”: *Cucon sugărel pre bortă de aspide, și cel înfărcat pre covrul puilor de aspide* (PAR. decembrie 28^v/6). În DLR prima atestare este CIHAC.

súpră adv. (= *supra*); în loc. prep. *supră de* „mai presus de”: *Troiță supră de ființă, supră de bunătate* (MOLIT. 9^v/1); cf. *asupra, asupră* (DA). Vezi și cuvintele derivate de Dosoftei cu pref. *supră-* (*suprăveni, suprăvenire*). În DLR cuvântul *supra* figurează numai ca prepoziție.

sutár s.m. (învechit) „comandant peste o sută de oameni; sutasă”: *Să oblăduiască preste voi: miiăș și sutari* (PAR. decembrie 26^v/1). În TDRG² numai cu sensul „bancnotă de 100”, atestat la 1910; în DLR o singură atestare, din 1574.

șerbí vb. IV. t r a n z. (învechit) „a face pe cineva să devină șerb, rob”: *Nemêrnică va hi sãmânța ta, în țară nu a sa, și vor șerbi pre înș* (PAR. 7^v/26). În DLR la sensul respectiv sunt numai dicționare, începând cu DDRF.

șocârlát (= *ciocârlat*) subst. „purpură”: *Șubi feace bărbatului ei, și de mătase, și de șocârlat, și veșminte* (PAR. 28^v/19). În DA s.v. *ciocârlat* se spune: „Păstrat numai în cântece vechi”.

ștersătúrá s.f. „faptul de a șterge”: *Ștersătură a multelor mèle păcate* (MOLIT. 97^v/8). În TDRG² atestat cu aproape două secole mai târziu, la 1868.

șúbă s.f. (învechit) „hlamidă”: *Toț cari-s la dânsa sânt îmbrăcaș cu-ndoite veșminte. Și șubi feace bărbatului ei* (PAR. 28^v/18); *Te încununaș în cununa de ocară [...] și șubă batgio[co]rită îmbrăcaș* (PAR. 41^v/25). În DLR prima atestare a cuvântului într-un text românesc – la 1802.

topitoáre s.f. „cuptor pentru topit metale”: *Postătără plata ta treidzăci de arginț. Și dzăsă D[o]mn[u]l cătră mine: „Bagă-i în topitoare”* (PAR. 41^v/10). În DLR sensul respectiv apare înregistrat prima dată în MINEIUL (1776), deci mai târziu cu aproape un secol.

tréier s.n. „treierat”: *Vă să va agiunge trierul cu culesul viilor* (PAR. septembrie 1^v/20). În DLR și TDRG² cea mai veche atestare este de la 1741.

tulburát s.n. (învechit) „tulburare”: *Stātu marea de turburatul ei* (PAR. 51^v/25). În DLR este atestat la Coresi și în PSALT.

varég s.m. (la pl.) „denumire dată normanzilor de către slavii de răsărit, bizantini și arabi”: *Audzând că-i aproape gura Dniprului și poate de-acolo merge la sloveni și la varêji, și de la varêghi la Râm* (PAR. noiembrie 18^v/28).

văstreinát, -ă adj. „înstrăinat”: *Părăsând pre D[o]mn[u]l și mâniat pre sv[â]ntul lui Izrail, văstreinat îndărăpt* (PAR. *1^v/3).

viațăfăcător, -oare adj. „făcător de viață”: *Bl[ago]sl[o]vit ești, cu prea sv[â]nt[u]l și dulcele și viațăfăcătorul tău d[u]h* (MOLIT. 49^v/15).

vindecăciune s.f. „vindecare”: *Omul blând – inemii vraci, și vindecăciune oaselor – inema sâmtătoare* (PAR. 5^v/18). Înregistrat și în DOSOFTEI, P. V. 1 160.

vindecăret, -eață adj. „vindecător”: *D[oam]ne, vindecăreața ta putere din ceri trimite* (MOLIT. 71^v/21).

vindecătura s.f. „vindecare”; (f i g.): *Atuncea va izbucni timpuriu lumina ta, și vindecăturile tale de sânge vor răsări* (PAR. 21^v/24). În TDRG² atestat la Budai-Deleanu.

vinóvnic s.m. „cel care dă naștere; părinte”: *A morțai prăznuim umorăciune [...]. Giucând să cântăm pre vinovnicul, pre sângeur bl[a]g[o]sl[o]vit, a părinților Dumnădzău* (PAR. 67^v/21).

vistiâr s.n. „încăperea cea mai retrasă”⁸: *Te-ai îmbrăcat cu trupul nostru cel pemintesc și-ai îmblat de l-ai cercat prin vistiarele iadului de l-ai scos, deaca l-ai aflat, pre Adam* (PAR. 81^v/20). Cf. lat. *vestiarium*, care avea și acest sens.

vitějnic, -ă adj. „viteaz”: *Întru cereștile cămări nepărăsând, vitějnicii măcenici îți să roagă, Hristoase* (MOLIT. 142^v/22).

vlăstie s.f. „putere”: *D[u]mn[e]dzău despre fire și despre stăpânie și vlastie iaste într-una și voia și facerea* (PAR. 120^v/1).

vlăstări vb. IV. t r a n z. „a face să crească; a da”; (f i g.): *Nuorii picurêdze dereptate. Să răsaie pământul și să vlăstărêdze milă* (PAR. iunie 45 bis^v/8).

voinicime s.f. „oaste”: *De carele să-tem îngerii și toate voinicimile* (PAR. noiembrie 20^v/8).

zornăi vb. IV. i n t r a n z. (despre obiecte, piese de metal sau instrumente muzicale) „a produce un sunet prin lovire”: *Aramă ce sună sau chimval ce zărnăiaște* (MOLIT. 70^v/9). În TDRG² prima atestare este de la 1847 (Anton Pann).

Sensuri și valori gramaticale neînregistrate în DA / DLR

bătăuș s.m. „cel care lovește coardele unui instrument muzical”; (în contextul unei comparații): *Ca o ceteră musicească, la toți vederat spusără, cu d[u]mn[e]dzăiescul bătauș tăinuut* (PAR. 106^v/2).

brăzdăre s.f. „brazdă”: *Feace hălășteu încăpătoriu, ca de doauă brăzdări de sămănat pregiur oltariu* (PAR. iunie 37^v/14). În DA numai „acțiunea de a brăzda” s. v. *brăzda*.

⁸ Cf. DHLR II, p. 548 – 549 (elementul fiind considerat de origine grecească); Al. Mareș plasează cuvântul între cele de proveniență slavă (*Liturgierul lui Coresi*. Text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. Mareș, București, 1969, p. 11).

buș s.n. „pumn”: *Băteț cu bușurile pre cel smerit* (PAR. 21¹/10). În DA sensul „pumn” este atestat numai în expresii, menționându-se faptul că acest cuvânt se găsește la meglenoromâni și la aromâni.

colțós, -oasă adj. (despre drumuri) „cu hopuri, cu asperități; colțuros”: *Face-le-voi lor [...] căile cele colțoase să hie nêtede* (PAR. 10⁰/25).

covăsi vb. IV. t r a n z. „a face să dospească”: *Mic covășă toată frământătura covășește* (PAR. 49¹/22). În DA: „a înăcri laptele cu o cantitate mică de chișleag”.

crâncenă vb. I. t r a n z. f a c t. „a face să fie cuprins de groază”: *Fiii celora ce te-au smerit și te-au crâncenit* (PAR. 50⁰/2); iar mai departe: *Toț ceia ce te crâncinară* (PAR. 50⁰/3). În DA, după *a crâncena* (s. v. *crâncen*) se specifică: „(cu part. neobicinuit) *crâncenit, -ă*”.

crescătură s.f. „ceea ce crește, ceea ce se dezvoltă din ceva”; (cu sens abstract): *Deaca s-a face într-o crescătură închipuirii morții tale prin botedz, partnică și învierii tale să să facă* (MOLIT. 54⁰/7). În TDRG²: „Auswuchs”.

croială s.f. „instrument de tăiat”: *Să croia, pre obicéiul lor, cu cuțate și cu croiale, până în vărsatul sângelui pre dânșii* (PAR. iulie 50¹/26); *a croi* însemna și „a face tăieturi (mai ales cu un cuțit) pe corp” (DA).

gămălie s.f. „boț, cocoloș”: *Luă Daniil smoală și iarbă pucioasă și lână și le hiarsă împreună și face gămălie și o aruncă în gură zmaului* (PAR. decembrie 24⁰/8). Sens mai apropiat de cel etimologic, cf. DA (în magh. *gomoly* „ghem, boț”, în scr. *gomolja* „boț de brânză”).

izbéliște s.f. (adverbial) „în calea loviturilor sorții, la voia întâmplării”: *Eu rătăciută izbéliște și lucrătoare din loc în loc cutrierând* (PAR. 36⁰/26).

împănát, -ă adj. „acoperit cu pene”: *Feace D[u]mn[e]dzău chițai cei mare [...] și toată pasărea împănata pre rudă* (PAR. *5⁰/14). În DA nu sunt atestări pentru acest sens, iar la verbul *a împăna* definiția corespunzătoare este numai (despre păsări) „se acoperi cu pene, a le crește penele”, deși în toate citatele este forma adjectivală, cu același sens ca la Dosoftei.

închipuiciune s.f. (cuvântul apare numai la Dosoftei) „faptul de a lua chip de...”: *Deaintea obrazului lor purcedea și-nchipuiciunea obrazelor lor, obraz de om – obraz de leu* (PAR. 30⁰/1). În DA definit: „simbol; asemănare; figură”.

înfierá vb. I. i n t r a n z. (în varianta *înfira*) „a începe”: *Cu înțălepciunea ta ai înfirat de-ai gătat pre omul, ca să stăpânêdze preste cele de tine făcute fapte* (PAR. noiembrie 10⁰/17); în DA (despre păr) „a începe să crească” și „a se ivi întâii bulbuci pe apa pusă la fier”, cu etimologia din lat. pop. **in-filo*, are (< *filum* „fir”); „varianta” este omonimă cu *a înfira* „a coase cu fir” (derivat românesc de la *fir*) și ar fi trebuit să figureze ca formă-titlu, întrucât cuvântul are circulație în Moldova (cf. și DRLV), rostirea cu *ie* în loc de *i* fiind regională.

Primele atestări pe care le citează dicționarele până acum sunt din scrierile lui Dimitrie Cantemir.

întâi s.n. (în l o.c. a d v.) *întu-ntâiuri* = înainte, mai întâi: *Pre mine óstrovele așteptară și corabii de Tharsis întu-ntâiuri, să-ț aducă cuconii tăi de departe* (PAR. mai 43^v/18).

luceáfăr s.m. „astru”: *Șugubății avea pre Crono, lătinêște-l chema Saturnus, luceáfărul sâmbetei* (PAR. 124^f/4); *șugubăț* are aici sensul de „ucigaș” (cf. DLR, TDRG²), cu referire la faptul că Cronos, potrivit legendei, și-a înghițit copiii. *Luceáfărul cel mare* = planeta Venus, cu numele popular Luceáfărul (de seară sau de dimineață): *Lătinii îi zăcea Venera. Și o mutară la luceáfărul cel mare* (PAR. 123^v/22).

lucoáre s.f. „lumină”; (f i g.) „ipostază”: *În trei lucori, adecă trei staturi, ipostase* (PAR. 126^f/7). Vezi și *trelucorat*.

măiestrí vb. IV. t r a n z. (învechit; complementul indică oameni) „a manevra prin intrigi, prin aranjamente”: *Iaca neamul fiilor lui Izrail, mare mulțame, și-i mai tare decât noi. [...] Să-i măiestrim, să nu să cândva înmulțască* (PAR. 31^f/24). În DLR sensul „a face intrigi, a unelti” este intransitiv, iar la tranzitiv complementul indică intriga respectivă.

nătărie s.f. „lipsă de putere, de tărie; slăbiciune”: *Gonêște de la dânsul toată nătăriiia și neputința* (MOLIT. 72^v/11). Este sensul etimologic: *nătărăie* < *nătărău* < *netare* < *tare*. În DLR s.v. *nătărăie* „nesocotință, prostie; naivitate”. În TDRG² prima atestare este la Budai-Deleanu.

nenumărát, -ă adj. „nemăsurat, nemărginit”: *Nenumărata a ta milă* (PAR. 66^v/10).

pricăjiciúne s.f. „rană de lepră”: *Va pune mâna sa pre pricăjiciune și o va strânge de pre trupul mieu* (PAR. ianuarie 35^v/15). Vezi și sensul vechi al lui *pricăji*. În DLR și TDRG² numai sensul „pângărire”.

răstoárce vb. III. r e f l. „a se întoarce; a se prefăce”: *Soarele se va răstoarce în întunêrec și luna în sânge* (PAR. 104^f/11).

răzgândí vb. IV. i n t r a n z. „a-și schimba părerea”: *Să căi D[u]mn[e]dzău că feace omul pre pământ și răzgândi. Și dzăsă D[u]mn[e]dzău: „Șterge-voi pre omul ce l-am făcutu-l”* (PAR. *22^f/5). În DLR verbul este numai reflexiv.

simfónie s.f. „instrument muzical”: *Veț audzi glasul de trâmbiță, de surlă și ceteră, samvică și psaltire, și de simfonie și de tot feliul de muzică* (PAR. 62^v/2). Sensul învechit este glosat în TDRG² „Blasinstrument” (= instrument de suflat); lat. *symfōnia* este numele unui instrument muzical, un fel de mandolină; gr. (ῥ) συμφωνία are și sensul „instrument muzical”. Varianta accentuală paroxitonă nu este semnalată în DLR, iar în legătură cu sensul se menționează: „(Suspect; cu sens colectiv) Totalitatea instrumentelor cu coarde dintr-o orchestră”, după dicționarele lui Șăineanu și Candrea.

speriós, -oásă adj. „fricos”; (substantivat): *Lung-răbdătorul om multu-i în minte, iară spăriosul putêrnic îi nebun* (PAR. 5^v/17).

ticăiție s.f. (cuvântul apare numai la Dosoftei) „mizerie, nenorocire”: *Scăpară de fericință, luară ticăiție, să izgoniră de la odihna aceleia lăcaș luminat* (MOLIT. 126^v/3). În DLR numai „ticăloșie, nemernicie”; în TDRG² glosat „Erbämlichkeit, Nichtswürdigkeit”, primul termen însemnând atât „mizerie”, cât și „ticăloșie, infamie”, cu citate din DOSOFTEI, V. S.

titlu vb. IV. t r a n z. „a da titlu unei lucrări, unui capitol etc.”: *Așea i-au deasupra titluit* [psalmii] (PAR. 117^v/4). În DLR sensurile se referă numai la persoane. După TDRG², prima atestare a cuvântului este de la 1722 (Cantemir).

tropoti vb. IV. i n t r a n z. (1) (despre ramuri) „a produce zgomote repetate lovindu-se unele de altele”: *Munții și dealurile să vor schimba, așteptându-vă cu bucurie, și toate lêmnele câmpului vor tropoti cu ramurile lor* (PAR. 70^v/13); (2) „a produce sunete bătând din palme”: *Toate limbile tropotiș cu mânule, că s-au suit H[risto]s unde-ș era dintru-ntâi* (PAR. 71^v/22).

Variante și forme flexionare nênregistrate în DA / DLR

cerșere s.f. (= *cerșire*) „cerere, rugăminte”: *Să nu-ș cêie D[u]mn[e]dzăul său cerșerile sale* (PAR. decembrie 23^v/8). Cu ajutorul acestei formații se realizează în text o figură etimologică: *a cere cerșeri*. Pentru forma *cerși*, cf. DA.

curățăciune s.f. (= *curățiciune*): *Lăutoare curățăciune de păcate cu foc suflăreață priimiș a d[u]h[u]lui roauă* (PAR. 86^v/13).

lungăre s.f. (= *lungire*) „prelungire (în timp)”: *Lungare de trai li s-au dat lor până în an și în timp* (PAR. decembrie 23^v/21). Cf. *delungare* (TDRG²).

necărturăreț s.m. (numai la Dosoftei) „necărturar”: *Necărturăreț înțălepciune au învățat* (PAR. 102^v/17). În DLR *necărturăreț*, cu un citat tot din Dosoftei, apud HEM 396.

pleăstru s.n. (= *plăsture*): *Nu iaste [...] nice rană, nice zgaibă, nice lovitură ustunoaie, lui pliastru a pune, nice oloi* (PAR. *1^v/8). În TDRG² prima atestare este din BIBLIA (1688).

purcesătură s.f. (= *purcezătură*, cuvânt înregistrat în DLR numai pe baza dicționarului lui Cihac): *Sprijinêște cu scutul purcesătura lui întru să ferească căile direpșilor* (PAR. *7^v/4).

râncejune s.f. (= *lâncejune*) „boală”: *Spală-mi râncegiunea trupului, imala sufletului* (MOLIT. 52^v/21).

râncezeală s.f. (= *lâncezeală*) „boală”: *Curățêște-o de trupasca râncezală* (MOLIT. 46^v/21).

strâmbă vb. I., prez. ind. *strâmbez*: *Asupra acelora ce strâmbadză giudețul nemêrnicului* (PAR. august 55^v/16).

sufletór, -oáre adj. (= *sufălător*; substantivat): *Cântând David, acel sufletori de d[u]mn[e]dzăire* (PAR. 79¹/7).

svobódnic, -ă adj. (= *slobodnic*) „liber”: *Sv[i]t[n]ită, în tot sărbăratecă, această svobodnică noapte cu lucruri a străluminataca dzî a Învierii* (PAR. 67¹/23). În DOSOFTEI, P. V. 1 156 mai este atestată și forma *sfobodnic*, cu valoare substantivală.

Câteva concluzii

Deși exemplele aduse aici în discuție sunt în număr restrâns față de întreg lexicul scrierilor lui Dosoftei, acestea pot să dea o imagine asupra dezinvolturii cu care autorul a procedat în domeniul formării cuvintelor, ca și orientarea sa spre diferite limbi pentru împrumuturi, chiar atunci când exista un termen românesc uzual pentru noțiunea respectivă.

Personalitatea mitropolitului Dosoftei în cultura noastră ar fi impus ca vocabularul lucrărilor lui să fie preluat integral în *Dicționarul limbii române*. În condițiile actuale, bogăția lexicului din opera lui ar putea fi relevată în întregime printr-un dicționar electronic, iar pentru studiul limbajului poetic ar fi necesară introducerea în seria dicționarelor de autor a creației lui în versuri.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

DOSOFTEI, P. V. = Dosoftei, *Psaltirea în versuri. 1673*. Ediție critică de N. A. Ursu. Cu un cuvânt înainte de Înalt Prea Sfințitul Iustin Moisescu, Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei, Iași, 1974.

EMINESCU, O. IV = M. Eminescu, *Opere*. [Vol.] IV: *Poezii postume*. Ediție îngrijită de Perpessicius, București, 1952.

MOLIT. = Dosoftei, *Molităvnic de-năles*. Iași, [1681].

MS. 45 = *Manuscrisul românesc 45*, cuprinzând copia revizuită a primei traduceri, din sec. al XVII-lea, a *Vechiului Testament*. Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca.

MS. 4389 = *Manuscrisul românesc 4-389*, cuprinzând a doua traducere, din sec. al XVII-lea, a *Vechiului Testament*. Biblioteca Academiei Române.

PAR. = Dosoftei, *Parimiile preste an*, [Iași], [1683]. Întrucât paginația se repetă, am marcat prima parte prin asterisc, iar la ultima am indicat luna.

TDRG² = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch, 2.*, überarbeitete und ergänzte Auflage herausgegeben von Paul Miron, Band I – III, Wiesbaden, 1985 – 1989.

Celelalte abrevieri sunt preluate din DLR.

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21